

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	11/1	2017	151-168
----------------------------	------	------	---------

MİTANNİ KRALI TUŞRATTA'NIN MEKTUPLARI ÇERÇEVESİNDE DİPLOMATİK EVLİLİKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Nurgül YILDIRIM

Öz

Mitanniler tarafından M.Ö. II. Binyılın ortalarına doğru Transkafkasya ve Doğu Anadolu hattında kurulan büyük devletin, Anadolu uygarlık tarihinin şekillenmesine yön veren ev sahipleri Hurriler olarak kabul edilmiştir. Hurriler M.Ö. II. Binyıl başlarından itibaren küçük krallıklar halinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. M.Ö. II. Binyıl ortalarına doğru Hint-Avrupa/Aryan kökenli bir göç dalgasıyla gelen Mitanniler, Hurri topraklarında egemenlik kurmaya çalışmıştır. Halkının büyük çoğunluğunu Hurri'li nüfusun oluşturduğu, yönetici sınıfın ise Mitanniler'den oluştuğu karma bir halk ortaya çıkarılmıştır. Ancak bu karma halkın yaşadığı Mitanni Ülkesi, yaklaşık olarak M.Ö. 16. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir siyasal güç haline almıştır. Bu büyük siyasi oluşumun küçük yaşta tahta çıkmış kralı Tuşratta, Hitit kralı I. Şuppiluliuma'nın ve Mısır kralı III. Amenhotep'in (III. Amenofis) çağdaşı olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada Tuşratta'nın çağdaşı ve damadı olan III. Amenhotep ve IV. Amenhotep'e gönderdiği mektupların, siyasi kaygularla gerçekleştirilen evlilikler perspektifinde, genel hatlarıyla analizi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hurri, Mitanni, Tuşratta, Taduhepa, Keluhepa, Mattiwaza, Alalah

-
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, nyildirim@mku.edu.tr

Abstract***An Evaluation on the Diplomatic Marriage in Frame of Letters of Tushratta Mittanni King***

Hurrian locals that shaped the civilization history of Anatolia were accepted as the host of the great state, founded on the Transcaucasian and Eastern Anatolian border line, towards the mid-second millennium B.C. by Mittanni. Hurrians had existed as small kingdoms as of the early-second millennium B.C. towards mid-second millennium B.C. Mittanians, coming through a migration flow of Indian-European/Aryan origin, tried to dominate the Hurrian territories. A blended community, where the majority of citizens were Hurrian and the ruling class was Mittanian, emerged. However, Mittani Country of this blended community became a major political power towards the second half of the 16th century B.C. King Tušratta/Tushratta, who succeeded to the crown at his early ages as the king of this great political entity, was regarded as the contemporary of Hittite King Suppiluliuma I and Egyptian King Amenhotep III (Amenophis III). In this study, it is aimed to generally analyze in the perspective of marriages realized with political concerns Tushratta's letters sent to Amenhotep III and IV. Amenhotep contemporary king and groom.

Keywords: *Hurrian, Mittanni, Tushratta, Taduhepa, Keluhepa, Mattiwaza, Alalakh*

Mitanni coğrafyası genel hatlarıyla, ortasında Habur kollarının meydana getirdiği üçgen olmak üzere, Fırat kavsi ve Dicle'nin üst kesimleri arasında yer almış ve toprakları Şanlıurfa, Mardin, Diyarbakır ve Siirt illerini içermiş, kuzeyinde Elazığ ilindeki İšuwa ve Alše ile komşu olarak belirlenen alanı kapsamıştır.¹ (Har. 1)

Asurca ve Babilce vesikalarda Hanigalbat olarak kaydedilen Mitanniler, Hititçe kaynaklarda Mitanni veya Hurri olarak kaydedilmişlerdir.² Kendilerini Maiteni olarak adlandıran bu kavim ve devlet ile ilgili kaynaklara Nuzi arşivi³ ve Hatay'daki Alalah'ta (Açana Höyük⁴)

¹ Astour 1972: 102-109.

² Hititçe belgelerdeki Hurri kayıtları ve Hurriler ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ünal 1996: 11-35.; Yiğit 2005: 55-69.

³ Kerkük yakınlarındaki bir höyükten ulaşılan bu arşiv, Puhi-šenni, Katiri ve Šilva-Tešup gibi Hurri'li büyük ailelere ait özel bir arşivdir. Morrison 1993: 7-8.

⁴ Açana Höyük kazı çalışmaları sonucunda VII. ve IV. yapı katlarında toplam 469 adet tablete ulaşılmıştır. Bu tabletlerin içeriğini, çoğunlukla, ticari ve idari belgeler ile mektuplar oluşturmuştur. Wiseman 1953.

bulunan çivi yazılı Akadca tabletlerden ulaşılmıştır. Mitanniler'in gelişmiş savaş teçhizatlarının olduğu ve at yetiştiriciliği⁵ konusunda oldukça başarılı oldukları kabul edilmiştir.

Mektuplarıyla dönemi aydınlatan Mitanni kralı Tuşratta ise, babası II. Şuttarna'nın ardından, Asur'un kısmen kontrol edilebildiği, kendisinden önce tahta çıkan kardeşi bir çocuk kral olan Artaşumara'nın zayıflığından yararlanmak isteyen ve Mitanni üzerine saldırılarda bulunan Hititler'in ve ileride diplomatik evliliklerle ilişkilerini korumaya çalışacağı güçlü Mısır'ın olduğu bir siyasal ortamda, küçük yaşta tahta çıkmıştır.

Tuşratta, kendisinden önceki kralların kullandıkları LUGAL.KUR Mitanni "Mitanni Memleketi Kralı" unvanının yerine kendisini, III. Amenhotep'e (Yunanca kayıtlarda Amenofis/ Akadca kayıtlarda Nibmuaria) yazdığı mektupta (EA 19⁶), LUGAL.GAL LUGAL.KUR Mitanni "Büyük Kral, Mitanni Memleketi Kralı"⁷ olarak tanımlamış ve bu yeni unvanla Mitanniler'in ulaştığı politik seviyeyi de belirginleştirmiştir. Tuşratta dönemini aydınlatan kaynaklar arasında ilk sırayı Amarna arşivlerinde⁸ yer alan, Tuşratta tarafından Mısır firavunları III. Amenhotep ve eşi Tiye ile IV. Amenhotep'e yazdığı 14 mektup oluşturmuştur. Bu mektupların çoğu dönemin diplomasi dili olan Akadca ile yazılmıştır. Amarna arşivleri dışında, Tuşratta'ya ait yazışmalara Boğazköy (6 tablet), Tell Brak (6 tablet), Alalah (Açana Höyük-3 tablet), Tell Bazi (2 tablet), Umma-el Mara (1 tablet) ve Nuzi (1 tablet) arşivlerinden⁹ ulaşılmıştır.

Tuşratta, kendisine ait mektuplardan anlaşıldığı üzere, toprak bütünlüğünü, özellikle, Suriye'deki egemenliğini ortadan kaldırmayı hedefleyen Hitit tehdidine karşı Mısır ile geliştirdiği ilişkilerini, kendisinden önceki dönemlerde de gerçekleştirilmiş olan bir yolla, yani dost siyasi ilişkilerin içeriğinin "bir tür akraba olma" ile kuvvetlendirilmesi esasına

⁵ Boğazköy'de bulunan ve literatüre "Kikkuli Metni" olarak geçen tablette, Kikkuli adlı bir Mitannili'nin at yetiştirme üzerine bilgi ve deneyimleri kaydedilmiştir. Raulwing 2003: 61-75.

⁶ Moran 1992: 10-35.

⁷ Akurgal 2002: 177.

⁸ Orta Mısır bölgesindeki El-Amarna yakınlarından ulaşılan ve çoğunluğu Akadca yazılmış yaklaşık 350 tableten oluşan Amarna arşivi, M.Ö. 15. ve 14. yüzyılda Mısır ve bağlı krallıklar arasındaki mektupların yanı sıra, Mısır firavunlarının Mitanni ve Babil krallıklarıyla olan mektuplarını da içermiştir. Detaylı bilgi için bkz. Niebuhr 2011: 3-6 /12-20.; Albright 1966: 3-7.

⁹ Zenobia 2015: 11-14.

dayanan “siyasi/krali/diplomatik evlilikler¹⁰” yoluyla perçinlemeye çalışmıştır. Mısır-Mitanni arasında gerçekleştirilen ve diplomaside önemli bir siyasi strateji olarak bilinen “diplomatik evlilikler”, Eskiçağ dünyasında sıklıkla karşılaşılan bir politik hamle olarak görülmüştür. İki siyasi güç arasındaki ilişkilerde önemli bir yere sahip olan bu ilişki türü, güçlü olan krallıklar ya da komşu krallıklar/beylikler ile yapılmış ve gerek siyasi-askeri, gerekse de ticari müttefikliğin temelini sağlamlaştırılması hedeflenmiştir. Mitanni krallığı için ise bu siyasi akrabalık, dönemin politik dengeleri göz önünde bulundurulduğunda, neredeyse kaçınılmaz bir hal almıştır. Hitit tehdidine karşı Tuşratta'nın babası II. Şuttarna, dönemin büyük güçlerinden Mısır ile yakınlaşmış ve kızı Keluhepa'yı (Gülkehepa) Mısır firavunu III. Amenhotep'le evlendirmiştir. Dolayısıyla babasının ardından tahta küçük yaşta çıkan Tuşratta için Mısır, ilk yönetim yıllarındaki süreçte tek müttefik olarak gördüğü ülke konumunda olmuştur. Aynı dönemde sürekli ilerleyiş kaydeden Hititler'in güçlü kralı I. Şuppiluliuma ise, Tuşratta için büyük bir tehdit içermeye devam etmiştir. Ancak, I.Şuppiluliuma'nın Mitanni üzerine gerçekleştirdiği saldırı Tuşratta tarafından başarısızlığa uğratılmış ve Hitit ordusundan elde edilen ganimetten Mısır'a da hediyeler yollanmıştır. Bu bilgilere ulaşılmasını sağlayan Amarna mektupları içindeki EA 17¹¹ no'lu belge, Tuşratta'nın başarısını müttefiki III. Amenhotep'le paylaşmasını içermiştir. Ayrıca bu belge Tuşratta'nın ablası Keluhepa'nın III. Amenhotep'le olan evliliğinin öğrenilmesini sağlamıştır. Tuşratta Hitit ülkesi ile ilgili başarısını ve ganimetten yolladığı hediyeleri, ablasını da anarak mektubuna şöyle aktarmıştır:

(EA 17/1-54)

“Ağabeyim Mısır Kralı Nibmuaria'ya (Mimmuria/ III. Amenhotep) kardeşin Mitanni Kralı Tuşratta şöyle der: Ben iyiyim, dilerim sen de iyisindir. Ablam Keluhepa ile sen iyi ol; Evleriniz, eşleriniz, oğullarınız, soylularınız, savaşçılarınız, atlarınız, savaş arabalarınız ve ülkenizin her yeri iyi olsun. Babamın tahtına oturduğumda hala gençtim ve Tuhi ülkeme kötü davrandı ve efendisini öldürdü. Ve bu nedenle bana iyi davranmadı (ve) dost olmak yerine karşı tarafımda yer aldı. Bununla birlikte, özellikle, topraklarımda işlenen bu kötülüklerden dolayı ben harekete geçtim (ve) kardeşim Artasumara'nın katillerini, sahip oldukları her şeyle birlikte öldürdüm. (Bunları) sana söylüyorum, çünkü sen babama dostça davrandın, böylece kardeşim bu işi duyup sevinecekti. Babam seni seviyordu ve sen

¹⁰ Diplomatik, siyasi ya da krali evlilikler adı verilen bu evlilik türü, Eskiçağ'ın krali hanedanları arasında M.Ö. II. binyılın başlarından itibaren uygulanmış bir gelenektir. Eski Ön Asya'da bu evlilik türüne örnekler için bkz. Darga 2013: 180-185.

¹¹ Knudtzon 1907–1915.; Campbell 1970: 54-57.

babamı hala seviyorsun. Ve babam,(bu) sevgisi yüzünden ablamı sana verdi. Ve senin gibi babamla başka kim durdu? Dahası, ertesi yıl, kardeşim. . . Hatti'nin bütün toprakları. Düşmanım topraklarıma geldiğinde Efendim Teşup onu elime verdi ve ben onu yok ettim. Onlardan hiçbiri ülkesine geri dönemedi.

Ve kardeşim Hatti ülkesindeki ganimetten sana bir savaş arabası, iki at, bir erkek köle, bir kadın köle gönderdim. Ve kardeşim için beş savaş arabası (ve) beş at koşum takımını hediye olarak gönderdim. Ve kız kardeşim Keluhepa'ya hediye olarak bir altın iğne takımı, bir altın küpe takımı, bir altın tanrı (heykelciği) ve bir kap iyi cins yağ gönderdim.

Benim yardımcım (elçim) Keliya ile beraber Tunip-ibri'yi gönderdim. Kardeşim hızlı bir şekilde onları gönderir ve böylece kardeşimin tebriklerini dinlemek ve sevinmek için kelimeleri çabucak geri getirebilir. Kardeşim benimle (sevincimi) paylaşır ve kardeşim habercilerini göndererek kardeşimin selamını getirebilir ve ben onları alabilirim.”

Mektupta da kaydedildiği üzere, Tuşratta henüz tahta çıkmadan önce kız kardeşi (Keluhepa) Firavun III. Amenhotep ile evlendirilmiştir.¹² Mısır ve Mitanni arasındaki diplomatik evlilikler Tuşratta döneminde de devam ettirilmiş, III. Amenhotep ile Tuşratta'nın kızı Taduhepa arasında bir evlilik gerçekleştirilmiştir. Amarna mektupları içerisinde yer alan, bu evliliği doğrulayan ve Mitanni-Mısır arasındaki ticari faaliyetlerdeki altının önemini vurgulayan belgede (EA 19¹³) (Res. 1), Tuşratta “damadım” olarak hitap ettiği III. Amenhotep’e şunları yazmıştır:

(EA 19/1-42)

“[Kardeşim, Damadım, Beni seven ve Sevdiğim] Mısır Kralı Nibmuaria'ya, Mitanni Kralı Büyük Kral sizi seven kardeşin Tuşratta şöyle der: Ben iyiyim, dilerim sen de iyisindir. Evinizde, kız kardeşim için, eşlerinizin geri kalanı için, oğullarınız için, savaş arabanız için, atlarınız için, savaşçılarınız için, ülkeniz için ve size ait olan her şey için iyilik diliyorum.

Atalarınızın zamanından beri atalarımıza hep sevgi gösterildi. Siz kendiniz daha da ileri gittiniz ve babama çok büyük sevgi gösterdiniz. Şimdi, sürekli ve karşılıklı sevgimize dayanarak, babama gösterdiğiniz sevginin on misli fazlasını bana göstermeni istiyorum. Tanrılar (dostluğumuzu)

¹² III. Amenhotep'e ait M.Ö. 1381 yılı tarihli bir metinde, Keluhepa'nın 317 hizmetkari ile Mısır'a gelişi ve firavunun bu durumdan hoşnutluğu anlatılmıştır. Wilkinson 2013: 333-334.

¹³ Moran 1992: 10-35.

arttırabilir ve Efendim Teşup ve Amon şimdiye kadar olduğu gibi bu karşılıklı sevgiyi her zamankinden daha ünlü bir hale getirebilirler. Kardeşim, elçin Mane'yi gönderdiğinde, dedin ki: "Kızınızı buraya karım ve Mısır hanımı olmak üzere gönder". Ağabeyimi hiç kırmadım ve hemen dedim ki: "Elbette!" Kardeşimin istediği kişiyi (kızımı) (elçin) Mane'ye gösterdim ve onu gördü. Onu gördüğünde, ona büyük övgüyle söz etti. Bütün toprakların ve kardeşimin topraklarının sahibesi tanrıçam Şauşga (Şawuşga/İştär) ve kardeşimin tanrısı Amon, kızımı kardeşimin arzularına uygun gösterebilirsin.

Elçim Keliya, kardeşimin bana söylediği sözleri iletti ve onları duyduğumda çok sevindim, dedim ki: "Elbette aramızdaki karşılıklı sevgi ve bunlar sonsuza kadar devam etsin" Kardeşime yazdığımda, dedim ki: "aramızda dostluk olsun". Ayrıca kardeşime dedim ki: "Kardeşim bana, babamdan on kat daha iyi muamele etsin". Kardeşimden çok altın sordum ve ona "Erkek kardeşim bana babasından daha çok şey hediye etsin ve göndersin, babama çok (altın) gönderdin, ona büyük altın kavanozlar ve altın sürahiler gönderdin, altın tuğlaları sanki 'bakırın eşdeğeriymiş gibi' gördün. Keliya'yı kardeşime gönderdiğimde, bana söz verdiği altın ile ilgili ona dedim ki: "Kardeşim bana babama davrandığından [on kat] daha iyi davransın ve işlenmemiş çok altın göndersin. "

Tuŕratta tarafından III. Amenhotep'e yazılmış olan bir diğer Amarna mektubu (EA 23¹⁴), Tuŕratta öncesi dönemde de gelenekselleşmiş olan Tanrı ve Tanrıça heykellerinin dost ülkeleri ziyareti ile ilgili bilgi sunmuştur. Belgede de yer verilmiş olan bu ziyaretlerin Tanrı ve Tanrıçaların kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirildiğine inanılmıştır. EA 23 numaralı metinde (Res. 2) geçen Şauşga'nın Mısır ziyaretinin neden gerçekleştirildiği açıkça belirtilmemiştir. Ancak Şauşga'nın bu ziyaretini, yaşı oldukça ilerleyen III. Amenhotep'e sağlık bahşetmek ya da III. Amenhotep ile Tuŕratta'nın kızı Taduhepa'nın evliliğini kutsamak¹⁵ amacıyla gerçekleştirmiş olabileceği düşünülmüştür.

(EA 23/1-21)

"Sevgili kardeşim Mısır Kralı Nibmuaria'ya, Sizi Seven Kayınpederiniz Mitanni Kralı Tuŕratta şöyle der: Ben iyiyim, dilerim siz de iyisinizdir. Eviniz için, kızım Taduhepa ve sevdiği kocası için her şey yolunda olsun. Eşleriniz, oğullarınız, soylularınız, savaş arabalarınız, atlarınız, askerleriniz, ülkeniz ve sana ait her şey için her şey için iyilik diliyorum. Her şeyin iyi, çok iyi olmasını sağlaması için, bütün yeryüzünün

¹⁴ Rainey 2015: 1358-1359.

¹⁵ Khurt 2009: 384-385.

sahibesi, Ninovalı tanrıçam Şauşga şöyle der: “Mısır’a sevdiğim ülkeye gitmeyi, sonra da geri gelmeyi dilerim.” Şimdi buna dayanarak onu sana gönderiyorum, yola çıkmıştır. Babamın zamanında [...] o ülkedeydi ve tıpkı daha önceden olduğu gibi orada kalmıştı ve onurlandırıldı. Şimdi kardeşim onu orada on kat daha onurlandırısın. O (tanrıça) istediğinde dönmesine izin vereceksin. Göklerin Sahibesi Şauşga, bizleri, kardeşimi ve beni yüz bin yıl boyunca korusun, Tanrıçamız bize sevinç bağışlasın ve biz ilelebet dost kalalım...”

III. Amenhotep M.Ö. 1364’de öldüğünde Tuşratta Mısır ile olan ilişkilerinin devamlılığını sağlamak için III. Amenhotep’in eşi, Kraliçe Tiye’ye ve oğlu IV. Amenhotep’e (Akenaton/ Naphuria) bir mektup (EA 26¹⁶) yollamıştır. Bu mektupta Tuşratta, Mısır-Mitanni arasındaki ilişkilerin kendi babası ve III. Amenhotep dönemindeki şekliyle korunması talebini şu ifadelerle belirtmiştir:

(EA 26/1-39)

Büyük Kraliçe Tiye’ye, Mitanni Kralı Tuşratta şöyle der: Ben iyiyim, dilerim siz de iyisinizdir. Eviniz, oğlunuz (IV. Amenhotep/Akenaton) için her şey yolunda gitsin, askerleriniz ve size ait her şey için iyilikler diliyorum. Kocanız Nibmuaria’ya, (III. Amenhotep) her zaman dostluk hissettiğimi biliyorsunuz, kocanız Nibmuaria benim için hep dostluk hissetti. Ve kocanız Nibmuaria’ya, yazdığım ve söylediğim şeyleri ve kocanızın yazdığı ve bana sürekli olarak söylediği şeyleri, henüz birbirimizi iyi tanımadığımız için, elçim Keliya ve elçiniz Mane iyi bilir. Siz elçilerinizi daha sık göndermelisiniz. Kocanız Nibmuaria ile arkadaşlığımızı unutmayacağım. Şu an ve her zamankinden daha çok, oğlunuz Nabhuria (IV. Amenhotep/Akenaton/ Nabhurireya) için on kat daha fazla dostluk sahibiyim. Kocanız Nibmuaria’nın sözlerini bilen sizsiniz, ancak kocanız Nibmuaria’nın bana gönderilmesini emreden saygı armağanını henüz göndermediniz. Kocanızın muazzam altın heykelleri için Nibmuaria’ya sormuştum... Fakat oğlunuz altın kaplamalı ahşap heykellere sahip. Altın, oğlunuzun ülkesinde toz gibi, neden bu kadar acının sebebi olmuşlardır? Oğlunuz bana bunları neden vermedi? ... Babamın almaya alıştıklarını bana da vermeli.”

Tuşratta, bu mektupta belirtildiği üzere, III. Amenhotep’ten sonra tahta çıkan oğlu IV. Amenhotep döneminde beklediği yakınlığı görememiştir. Kral, Mısır kraliçesi Tiye’ye yazdığı ve beklentilerini sıraladığı mektubuna herhangi bir yanıt alamamış olmalı ki, sonrasında IV.

¹⁶ Rainey 2015: 1362-1365.

Amenhotep'e bir mektup yollamış (EA 28¹⁷) ve kendisinin Mısır'a gönderdiği elçisi (Keliya) ile ilgili kaygılarının yanı sıra, Kraliçe Tiye'nin bilgisi dahilindeki III. Amenhotep döneminde kendisine söz verilen altın heykeli ve altınları hatırlatmıştır. Ancak Tuşratta'nın IV. Amenhotep'e gönderdiği mektubun en dikkat çekici yönü, öncesinde III. Amenhotep'le evlendirdiği kızı Taduhepa'yı IV. Amenofis'in eşi olarak tanımlamış olmasıdır. Mektubun ilgili satırları şöyle kaydedilmiştir:

(EA 28/1-49)

“Kardeşim, Damadım, Beni seven ve Sevdiğim Mısır Kralı Nabhuria'ya, Mitanni Kralı Büyük Kral Sizi [seven], Kardeşin Tuşratta şöyle der: Ben iyiyim, dilerim sen de iyisindir. Evinizde, anneniz Tiye için, eşiniz kızım Taduhepa için, eşlerinizin geri kalanı için, oğullarınız için, savaş arabanız için, atlarınız için, savaşçılarınız için, ülkeniz için ve size ait olan her şey için iyilik diliyorum. Elçilerim Pirissi ve Tulubri'yi sen kardeşime gönderdim ve onlara sana ulaşmak için acele etmelerini söyledim. Onları küçük bir grup koruma ile gönderdim. Ve kardeşim, önceden sana yolladığım mektupta demiştim ki: “Kardeşimin elçisi Mane'yi benim elçimi (Keliya) serbest bırakana kadar alıkoyacağım” Ve şimdi kardeşim onları gönderme taraftarı değil ve onları alıkoyuyor... Kardeşim elçilerimi hemen serbest bıraksın... Elçin Mane'ye gelince, onu serbest bırakmak istiyorum ve kardeşimin elçimi serbest bırakmasını istiyorum. Bunların aramızda bir sorun yaratmasını istemiyorum... Söylediklerimin ne anlama geldiğini babanız ve anneniz Tiye dışındaki hiç kimse bilmez. Tiye'nin bunlarla ilgili ne düşündüğünü merak ediyorsanız ona sorunuz. Benim babanızdan sürekli gördüğüm sevgiyi, şimdi kardeşim sen de bana göstermelisin ve kardeşim başkalarının söylediklerine itibar etmemelisin.”

IV. Amenhotep'e gönderilen EA 28 numaralı mektup, Tuşratta'nın daha önce Mısır'a yolladığı mektuplardaki üslubundan oldukça sert, hatta tehdidkar bir biçimde yazılmıştır. Mektuptan, III. Amenhotep döneminde kendisine gönderileceğine dair söz verilen altınların hâlâ Tuşratta'ya verilmediği anlaşılmıştır. Dahası, Tuşratta bu olayla ilgili Tiye dışındaki başka insanların asılsız bazı ithamlarına IV. Amenhotep'ten inanmamasını beklemiştir. Mektupta bahsi geçen elçilerin karşılıklı alıkonulması ile ilgili gelişmeye neden olan ilk hamlenin Mısır kaynaklı olduğu ve ardından, buna karşılık olarak, Mitanni ülkesinde Mısır elçisinin tutuklandığı anlaşılmıştır. Tuşratta'nın Mısır elçisine böyle bir uygulamada bulunmasının nedenleri arasında, Hitit'in gerçekleştireceği bir saldırı tehlikesinin öngörülmemesi, kızı Taduhepa'nın firavun haremindeki varlığı ile bir tür akraba olunan Mısır

¹⁷ Moran 1992: 91-92.; Rainey 2015: 1367-1368.

ile ilişkisinde, bu büyük gücün kendisine borçlu olması yer almıştır. Ancak Tuşratta'ya ait bir diğer Amarna mektubundan (EA 29¹⁸) , Mısır tarafından alıkonan Mitanni elçisi Keliya'nın serbest bırakıldığı, buna karşılık Mısır elçisi Mane'nin de Mitanni'de özgürlüğüne kavuşturulduğu anlaşılmıştır. Mektup detaylı incelendiğinde, Tuşratta elçisi Keliya'nın görevini, III. Amenhotep döneminden itibaren sürdürdüğü belirtilmiş ve babası III. Amenhotep döneminde Mısır'da ona gösterilen saygı IV. Amenhotep'e hatırlatılmıştır. IV. Amenhotep'e gönderdiği EA 29 numaralı mektupta Tuşratta, kendisinden önceki ve kendi döneminde Mitanni-Mısır arasında gerçekleştirilen diplomatik evliliklerin detaylarını paylaşmış ve kendi döneminde, daha önceden yapılan evliliklerde Mitanni tarafından çıkarılan sıkıntılarının hiçbirinin yaşanmadığını kaydetmiştir. Bu tavrıyla Mısır'a olan sevgisini ve sadakatini kanıtladığını düşünen Tuşratta mektubunda şu ifadelerle yer vermiştir:

(EA 29 1-93)

“Kardeşim, Damadım, Beni seven ve sevdiğim Mısır Kralı Nabhuria'ya, Mitanni Kralı Büyük Kral Sizi [seven], Kardeşin Tuşratta şöyle der: Ben iyiyim, dilerim sen de iyisindir. Evinizde, anneniz Tiye için, eşiniz kızım Taduhepa için, eşlerinizin geri kalanı için, oğullarınız için, savaş arabanız için, atlarınız için, savaşçılarınız için, ülkeniz için ve size ait olan her şey için iyilik diliyorum. Babanız Nibmuaria anlaşmamız hakkında bana sürekli mektup gönderirdi. Onun bana sürekli yazdığı, diğer konularla ilgili değildi. Tüm sözlerimizi babanız Nibmuaria sürekli anardı. Tüm bu sözleri anneniz kraliçe Tiye'de biliyor. Bunlarla ilgili size bilgi verebilir. Benim sevgili kardeşim baban Nibmuaria ile dostluğumuz [hep] güçlüydü. Herhangi bir konuda sıkıntı yaşamaktan kaçındık... Baban Nibmuaria benim büyükbabam Artatama'ya beş ya da sekiz kez yazmış ve kız kardeşini eş olarak istemiştir. Ancak büyükbabam bunu [kabul etmemiştir] Babanın 17. kez istekte bulunması ve ısrarı ile bu evlilik gerçekleşebilmiştir. Baban Nibmuria babam Şuttarna'ya mektup yazmış ve kızıyla (kız kardeşimle) evlenmek istediğini belirtmiştir. Baban üç ya da dört kez mektup yollamış, ancak babam kızını vermemiştir. Beşinci ya da sekizinci kez istediğinde ve ısrarı nedeniyle babam kızını göndermiştir. Babanız Nibmuaria bana mektup yolladı ve benden kızımı istedi. Ben ona [“hayır”] demedim. Ben ona ilk isteyişinde, elçisine “hemen kızımı vereceğim” dedim. Elçiniz ikinci kez geldiğinde kızımın başına kaliteli yağ döktüler ve başlık parasını ödediler, ben de kızımı verdim. Ve babanız başlık parası için bir sınır belirlememişti... Ben de kızımı ilk seferde vereceğimi söylemiştim. Üç ay içinde babanız elçi

¹⁸ Rainey 2015: 1368-1373.

yolladı ve elçi ile babanız bana dört paket/çuval mücevher olmayan altın göndermişti. Babanız oldukça cömertti. Kızımı gönderdiğim için babanız hoşnuttu... Taduhepa babanızı onurlandırdı, mutlu etti. Babanız, elçim (Keliya) Taduhepa'ya ona götürdüğünde, elçim onuruna ülkesinde bir şölen vermişti. Babanız Taduhepa için, elçim Keliya ile bana [x paket] bin şeqel ağırlığında altın yolladı... Babanız elçim Keliya'ya hep güvendi ve sevgi gösterdi. Keliya ile bana yedi paket/çuval som altın gönderdi... Babanız hep sözünü tuttu ve aramızda yaşanacak herhangi bir husumete mahal vermedi... Babanız "altından ve gerçek lapis lazuliden yapılmış heykeli yapıp, göndereceğim" demişti... Babanız kaderine gittiğinde ben dedim ki: "Sevgili kardeşim Nibmuaria ölmedi, o ve ülkesi yaşayacak"... Ancak sen kardeşim Nabhuria, bana ilk yazdığında, elçim Keliya'ya serbest bıraktığında ve ben elçin Mane'yi serbest bıraktığımda sen bana ahşap bir heykel gönderdin, ancak (bu ahşap heykel) babanın bana söz verdiği altın heykel değildi. Buna çok öfkelenim ve onurum kırıldı. Bunun üzerine sana [şöyle yazdım]: "Baban kardeşim Nibmuaria benim hediyemi yollamıştı, ama kardeşim Nabhuria babasının söz verdiği benim diğer hediyelerimi yollamadı." Bu benim kalbimi kırmıştı... Elçin Mane kardeşimin yolladığı mallarla ulaştığında ve onları teslim ettiğinde, ben baş elçimden ona şunları söylemesini istedim: "Tıpkı babam gibi tüm kalbimle kardeşime sevgi besliyorum, dahası kardeşimin babasıyla birbirimizi hep sevdik, bu nedenle kardeşim benim hediyelerimi gönderir... [...bu] mutluluğu paylaşmalı ve kutlamalıyız... [...] Pirissi ve Tulubri'yi oldukça hızlı bir biçimde sana gönderirim... [...ben] sana gönderirim [...] üç bin ..."

Mektubun son satırları, Tuşratta'ya söz verilen altın heykel ve hediyelerin ulaştırıldığı, iki akraba ülke arasındaki güvenin yeniden tesis edildiği ve ticari ilişkilerin geliştirildiği yönünde yorumlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında, Mitanni ve Mısır arasındaki ilişkiler IV. Amenhotep dönemine kadar hem siyasi, hem de ticari açıdan oldukça yakın ve güvenilir bir yolda ilerlerken, IV. Amenhotep döneminde kısmen zayıflamaya başlamıştır. Bu gelişmenin nedenleri arasında, IV. Amenhotep'in Amon rahiplerini karşısına alarak, tek tanrı Aton inancını¹⁹ tüm Mısır'da hakim kılma amacı yer almıştır. IV. Amenhotep dönemine damga vuran bu amaç, Mısır'da büyük çaplı iç isyanların yaşanmasına neden olmuştur. Mısır'ın kendi içindeki sorunları halletmeye çalıştığı bu dönemde, Tuşratta, kardeşi II. Artatama'nın, Mitanni tahtı üzerinde hak iddia etmesini önlemeye çalışmıştır. İki kardeş arasındaki mektuplaşmaları konu alan Nuzi

¹⁹ Wilkinson 2013: 364-371.; Hoffmeier 2015: 62-90.

ve Tell Brak tabletlerinden, II. Artatama'nın, kardeşi Tuşratta'nın aksine, Hitit ve Asur yanlısı²⁰ bir siyasi yol izlediği açığa çıkarılmıştır.

Tuşratta için diğer bir sorun I.Şuppiluliuma'nın Kizzuwatna kralı ile gerçekleştirdiği ittifak ile Mitanni topraklarını tehdit etmesi olmuştur. Ancak Tuşratta'yı asıl etkisiz kılan hamle I. Şuppiluliuma'nın saldırısı ile gerçekleşmiştir.²¹ Bu saldırıdan başarılı bir sonuç elde eden I. Şuppiluliuma, Mitanni'nin akıbeti ile ilgili olarak, Mitanni tahtına çıkacak kralın belirlendiği bir antlaşma metni (KBo I 1-CTH 51²²) hazırlatmıştır. Bu antlaşma metninden, Tuşratta'nın oğlu Mattiwaza'nın (Şattiwaza) Mitanni kralı olarak atandığı anlaşılmıştır.²³ Dahası bu metinde inceleme konusu olan politik evlilik gerçekliğinin Mitanni'de muhattap değiştirilerek, yeniden uygulandığı görülmüştür. Metinden Hitit kralının Mitanni krallığını tamamen ortadan kaldırmadığı anlaşılmış ve Mitanni tahtına çıkardığı

²⁰ Cooper-Scwartz-Westbrook 2005: 46.; Bryce 2003: 63.; Podany 2010: 228-241.

²¹ Tuşratta'nın ölümünün, kardeşi II.Artatama'nın oğlu, III.Şuttarna tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Van De Mieroop 2010: 31-35.; Na'aman 1995: 116-118.

²² I. Şuppiluliuma Mitanni istilânın gerekçesini ve sınırlarını antlaşma metninin ilk satırlarında şöyle belirtmiştir: (KBo I 1-CTH 51) "Fırtına Tanrısının sevgilisi, Hatti ülkesinin kralı kahraman Büyük Kral ben Majeste Şuppiluliuma savaşa gittim. Kral Tuşratta'nın büyüklük taslaması yüzünden Fırat'ı geçtim ve İsuwa ülkesine saldırdım. İsuwa ülkesine geçen Gurtilişsa askerlerini, Arawanna askerlerini, Zazişsa ülkesini, Tegarama (Gürün) ülkesini, Timmina ülkesini... yendim ve oraları Hatti ülkesi için tekrar fethettim. Zapt ettiğim (bu) ülkeleri serbest bıraktım ve kendi yerlerinde kaldılar. Serbest bıraktığım bütün insanlar kendi halklarına döndüler ve Hatti ülkesi onların yerlerini aldılar. Ben kahraman Fırtına Tanrısının sevgilisi Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral Majeste Şuppiluliuma, Alşe ülkesine (yukarı Dicle bölgesi) ulaştım ve bölgenin merkezi Kutmar'ı (Batman suyunun doğusu) zapt ettim. Alşe'li Antar-atal'a orasını hediye olarak verdim. Bölge merkezi Şuta'ya (Dicle ile Habur arasındaki dağlık bölge) gittim ve onu altüst ettim. Wassukanni'ye vardım. Bölge merkezi Şuta'nın sakinlerini sığır ve koyunları ile ve değerli eşyaları ile birlikte alıp Hatti ülkesine getirdim. Kral Tuşratta kaçtı, savaşta benim karşıma çıkamadı..."Şuppiluliuma Suriye'nin güneyine doğru yol almış ve Asi Nehri'ni takip ederek ilerlediği bu yolculuğunda birçok ülkeyi ele geçirmiştir. Kral, Tuşratta'nın toprakları üzerine gerçekleştirdiği bu seferin süresini ve bu seferin sonucunda ulaştığı sınırları metnin ilgili satırlarına şöyle aktarmıştır: "Tuşratta'nın büyüklük taslaması yüzünden bütün bu ülkeleri yalnız tek bir yılda istila ettim ve onları Hatti ülkesi için fethettim. Bir yandan Niblani (Lübnan) dağını, diğer yandan da Fırat ırmağını sınır yaptım..."Metnin korunması ve anlaşma hükümlerinin geçerliliğinin sürekli hatırlanması için antlaşma metninin iki nüsha olarak hazırlatıldığı metinde şöyle belirtilmiştir: "Bu tabletin bir nüshası, Arinna'nın Güneş Tanrıçası krallığı ve kraliçeliği yönettiğinden Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın önüne (tapınakta heykelinin önüne) kondu. Diğer bir nüshası Mitanni ülkesinde Kahat kentinin Kurinnu (tapınağının?) efendisi Teşup'un önüne kondu. O, belli aralıklarla Mitanni kralının ve Hurrililer'in önünde okunacak!..."Moran1992: 90-92.; Sedat Alp 2002: 93-96.

²³ Bu kralın Mitanni tahtı için Hitit kralı I. Şuppiluliuma ve Asur kralı I.Aşşur-uballit'den yardım istediği bilinmektedir. Bryce 2003: 63-65.

Mattiwaza ile kızını evlendirdiği öğrenilmiştir. Antlaşma metnin ilgili satırları şöyledir:

(KBo I 1-CTH 51)

“Eğer sen, prens Mattiwaza ve siz Hurrililer bu antlaşmanın sözlerini uygulamazsanız, yeminlerin sahibi olan tanrılar (seni) Mattiwaza’yı, sizi Hurrilileri ve ülkenizi karılarınız ve sahip olduğunuz her şeyle birlikte yok etsinler... Sen prens Mattiwaza ve (siz) Hurrililer bu antlaşmayı ve yemini uygularsanız, tanrılar seni Mattiwaza’yı Hatti ülkesinin kızı (olan) karınla, onun çocukları ve torunları ile ve (sizi) Hurrilileri karılarınız, çocuklarınız, torunlarınızla ve ülkenizle birlikte korusunlar! Mitanni ülkesi eskiden ulaştığı yere geri dönsün, gelişsin ve genişlesin! Sen Mattiwaza ve Hatti ülkesinin Büyük Kralının kızından gelen oğulların ve torunların ve (siz) Hurrililer ebedi bir krallığa sahip olasınız! Babanın tahtı sürsün, Mitanni ülkesi sürsün!”

I. Şuppiluliuma, bu evlilikle kuvvetlendirdiği Mitanni’yi, Mezopotamya’da gittikçe güçlenen Asur tehlikesine karşı bir tampon bölge yaratmada kullanmış, damadı Mattiwaza’yı ise Mitanni tahtında Hitit çıkarlarının güvencesi olarak konumlandırmıştır. Ancak, diplomatik bir evlilikle perçinlenen Mitanni-Hitit müttefikliği, Mattiwaza’nın ardılları döneminde (I.Şattuara/M.Ö. 1290, Vaşaşatta/M.Ö. 1280 ve II.Şattuara /M.Ö. 1240)²⁴ sona ermiş, I.Şuppiluliuma’nın saldırılarıyla gelen Hitit egemenliği ve Asur’un güçlenmesiyle değişen politik dengeler sonucunda Mitanni, M.Ö. 1365-1335 yılları²⁵ arasında Asur’a bağlı, uydu bir krallık haline gelmiştir.

Sonuç olarak Mitanni kralı Tuşratta’nın mektupları özelinde incelenen diplomatik evlilik örnekleri, dönemin siyasi ilişkilerinde önemli bir strateji ve müttefikliğin kalıcılığının güvencesi olarak görülmüştür. Bulunduğu kıymetli coğrafyada dönemin büyük güçleri (Mısır, Hitit ve daha sonraki süreçte Asur) ile sınırları olan, zengin hammadde kaynakları yönünden elverişli bir yapı sergileyen Mitanni, varlığını koruma ve kalıcılığını sağlamlaştırmaya çabasıyla Mısır’la siyasi ve ticari ilişkiler kurmuş, karşılıklı memnuniyet duyulan bu durum, siyasi ilişkilerin bir başka boyutu olan politik evliliklerle güvence altına alınmak istenmiştir. Mitanni ile Mısır arasında Anadolu’da büyük bir imparatorluk kuran Hitit tehlikesine karşı kurulan ittifak, Mısır firavunu III. Amenhotep ve Mitanni kralı I. Artatama’nın kızının evlendirilmesiyle güçlendirilmiştir. Bu evlilik yoluyla

²⁴ Tuşratta öncesi ve sonrası Mitanni genel kronoloji çalışmaları için bkz. Khurt 2009: 380; Novák 2007: 390.

²⁵ Van De Mieroop 2016: 183.

kendi coğrafyasında güvenliğini temin eden Mitanni, Tuşratta'nın babası döneminde de kız kardeşi Keluhepa'nın firavun III. Amenhotep'le evlendirilmesiyle varlığını devam ettirmiştir. Tuşratta'nın mektuplarına göre, Mitanni ve Mısır arasındaki ittifak sürdürülmüş, bu ittifakın siyasi evlilik boyutu firavun III. Amenhotep'e Tuşratta'nın kızı Taduhepa'nın ilk istenisinde verilmesiyle kuvvetlendirilmiştir. Mitanni Mısır'la kurduğu bu ittifak ve akrabalık sayesinde Hitit ve Mezopotamya'da gittikçe güçlenen Asur tehlikesinden korunurken, Mısır ise Hitit ve Asur'a karşı jeopolitik öneme sahip bir bölgeyi elinde tutmuştur.

Tuşratta, Mısır firavunlarına yazdığı mektuplarda, genellikle benzer bir üslup kullanmış ve mektubun içeriği farklı olsa da, ablası ya da kızı ve firavunun evlilikleri ile ilgili iyi dileklerde bulunmuştur. Tuşratta'nın mektuplarında bahsi geçen ve kendisine verileceğine dair söz verilen Mısır altınları ile ilgili satırlar, bu altınların belli bir antlaşma dahilinde III. Amenhotep zamanında belirlendiğini düşündürmüştür. Bu altınlarla ilgili ödeme, Tuşratta'nın ısrarı sonucu IV. Amenhotep döneminde gerçekleşmiştir. Mitanni ve Mısır arasındaki diplomatik evliliklerde, gelinler için istenen başlık ve hediyelerin zamanında gönderilmiş olması, geç gönderilen bu altınların siyasi ya da ticari bir antlaşma çerçevesinde vaad edildiğini açıkça ortaya koymuştur.

Genel olarak bakıldığında Tuşratta'nın mektupları, Mısır ile ittifakın diplomatik evlilikler kanalıyla ve küçük çaplı ticari aktivitelerle sağlanmaya çalışıldığını göstermiştir. Bu mektuplar yalnızca Mısır-Mitanni arasındaki ilişkileri konu almamış, dönemin siyasi ortamının aydınlatılmasını da sağlamıştır. Bu mektuplardan politik evliliklerin, adeta yapılan siyasi ve ticari ittifakların kaçınılmaz bir maddesi, garantörü olarak görüldüğü anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- Akurgal 2002: E. Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayınları, Ankara 2002.
- Albright 1966: W.F. Albright, *Amarna Letters from Palestine, Syria, the Philistines and Phoenicia*, Cambridge at the University Press New York 1966.
- Alp 2002: S. Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Yayınları, Ankara 2002.
- Astour 1972: M.C. Astour, "Hattusilis, Halab and Hanigalbat", *JNES* 31, 1972, s. 102-109.

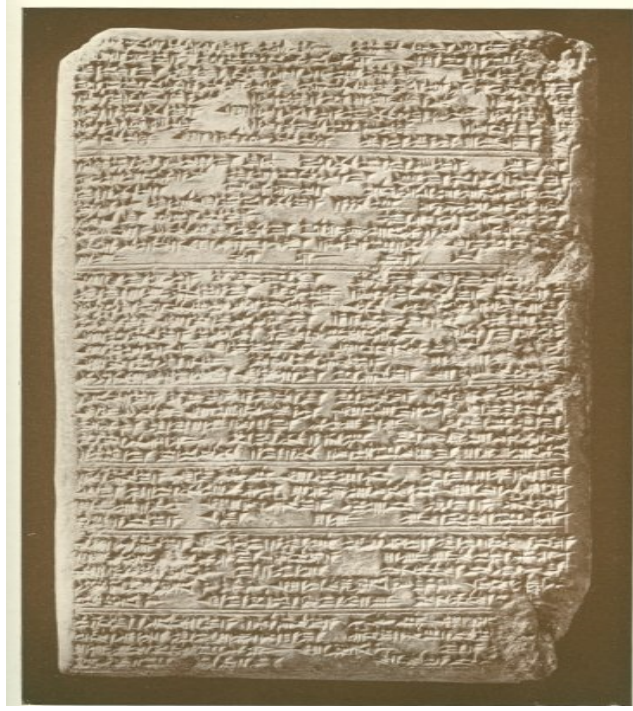
- Beckman 1997: G. Beckman-A. Arbor, “New Joint to Hittite Treaties”, *Zeitschr Assyriologie* 87, Walter de Gruyter 1997, s. 96-100.
- Bryce 2003: T. Bryce, *Letters of the Ancient Near East: The Royal Correspondence of the Late Bronze Age*, London New York: Routledge 2003.
- Cooper 2005: J. Cooper- G. Schwartz- R. Westbrook, “A Mitanni Era Tablet from Umma el-Marra, in general Studies and Excavations at Nuzi II/I, SCCNH 15, Bethesda-CDL Press 2005.
- Darga 2013: M. Darga, *Anadolu’da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- EA El-Amarna Tablets, J. A Knudtzon, *Die El-Amarna-Tafeln (VAB 2) –Leipzig 1915/ W. Moran, Les Lettres d’El Amarna (LAPO 13) – Paris 1987.*
- Hoffmeier 2015: J. K. Hoffmeier, *Akhenaten and the Origins of Monotheism*, Oxford University Press-New York 2015.
- KBo Keilschrifttexte aus Boghazköi Leipzig, Berlin 1916 vd.
- Khurt 2009: A. Khurt, *Eskiçağda Yakındoğu*, Cilt I, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 384-385.
- Van De Mieroop 2010: M. Van De Mieroop, *The Eastern Mediterranean in The Age of Ramses II*, Wiley-Blackwell Publication-Oxford 2010.
- Van De Mieroop 2016: M. Van De Mieroop, *A History of Ancient Near East Ca. 3000-323 BC*, Blackwell Publishing, Oxford 2016, s. 183.
- Moran 1992: W.L. Moran, *The Amarna Letters*, Baltimore: John Hopkins University Press 1992.
- Morrison 1993: M. A. Morrison, “The Eastern Archives of Nuzi”, *Studies on The Civilization and Culture of Nuzi and The Hurrians*, Vol. 4, Eisenbrauns 1993.
- Na’aman 1995: N. Na’aman, “Tushratta’s Murder in Shuppiluliuma’s Letter to Akhenaten (EA 43)”, *Abr Nahrain* 33, 1995, s. 116-118.
- Niebuhr 2011: C. Niebuhr, *The Tell El Amarna Period*, Library of Congress Classification 1861-1927/çev. Alfred Wiedeman, Harmakis Edizioni Press 2011.
- Novák 2007: M. Novák, “Mitanni Empire and The Question of Absolute Chronology: Some Archeological Considerations”, *The Synchronisation of Civilisations in*

- the Eastern Mediterranean in the Second Millennium B.C. III. Proceedings of the SCIEEM 2000-2nd Euro Conference, Wien 2007.*
- Podany 2010: A. Podany, *Brotherhood of Kings: How International Relations Shaped the Ancient Near East*, Oxford Press 2010, s. 228-241.
- Rainey 2015: A.F. Rainey, *The El-Amarna Correspondence (Vol. 2): A New Edition of the Cuneiform from The Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets*, Brill-Laiden/Boston 2015.
- Raulwing 2003: P. Raulwing, "The Kikkuli Textes (CTH 284)", Some interdisciplinary remarks on Hittite Training Texts for chariot horses in the second half of the 2nd millennium B.C." In: Armelle Gardiesen (ed.), *Les Équidés dans le monde méditerranéen antique. Actes du colloque organisé par l'École française d'Athènes, le Centre Camille Jullian, et l'UMR 5140 du CNRS, Athènes, 26-28 Novembre 2003*, s. 61-75.
- Ünal 1997: A. Ünal, "Hurriler, Hurri Tarihi, Kültürü ve Arkeolojisiyle İlgili Yeni Buluntular ve Gelişmeler," 1996 Yılı Anadolu Medeniyet/eri Müzesi Konferansları, Ankara 1997, s. 11-35.
- Wilkinson 2013: T. Wilkinson, *Eski Mısır M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Kadar Bir Uygarlığın Tarihi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul 2013.
- Wiseman 1953: D.J. Wiseman, *The Alalakh Tablets*, British Institute of Archaeology at Ankara- London 1953.
- Yiğit 2005: T. Yiğit, "Hurrilere İlişkin Hititçe Çivi Yazılı Belgelerdeki İlk Kayıtlar", *Tarih Araştırmaları Dergisi* sayı: 38, Ankara 2005, s. 55-69.
- Zenobia 2015: S. H. Zenobia, "Mitanni Palaeography: A Brief Look At The Tušratta Letters", *Journal of Canadian Centre Epigraphic Documents 1*, 2015, s. 11-14.

Harita 1-Mitanni Haritası (Mirko Novák 2007: 389.)

(Resim 1) Tušratta'nın III. Amenhotep'e yazdığı mektup. Tell el-Amarna-EA 19
(British Museum-BM 029791)

(Resim 2) Tušratta'nın III. Amenhotep'e yazdığı mektup. Tell-el-Amarna- EA 23
(British Museum-BM 029793)

